

BÜYÜK SELÇUKLULAR DEVRİNDE BAĞDAD'DA FÜTÜVVET TEŞKİLÂTİNİN İHDASINA YÖNELİK BİR GİRİŞİM

Nevzat KELEŞ*

Öz

Fütüvvet, *yiğitlik*, *mertlik*, *cömertlik* ve *diğergâmlık* gibi hususiyetler ile bir takım ahlakî vasıflara sahip fetâ veya fityân diye nitelendirilen gençlerin dünyasını temsil eder. Zamanla sülûlîlikle kaynaşarak tasavvufî bir nitelik kazandı. Bu haliyle Ortaçağ İslâm dünyasının siyasî, sosyal, ekonomik, dinî ve ilmî hayatında önemli bir yer edindi. XI. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla de İslâm coğrafyasının geniş bir bölümüne hâkim hale gelen Büyük Selçukluların himayesinde varlığını sürdürmeye devam etti. Büyük Selçuklular devrinde fütüvvet kültürü, hem fikrî-dinî ve içtimâî-iktisadî cihetleriyle hem de edebî-yazınsal boyutuyla önemli gelişmeler yaşadı. Nitekim *reisü'l-fityân* diye nitelendirilen âyan ve eşraf tabakasına mensup Hasan b. Said el-Menî'î ve Ebü'l-Hasan el-İsferâyîni ile fütüvvete dair eserler kaleme alan el-Kuşeyrî ve Hâce Abdullah el-Ensarî bunun örneklerindedir. Öte yandan fırıncı İbn Resûlî ve kumaş satıcısı Abdülkadir el-Hâşimî'nin Bağdad'daki fütüvvet yapılanmaları, bu zamanda fütüvvetin nasıl teşkilatlandırıldığına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda 473 (1081) yılındaki Bağdad hadisesi nokta-i nazarında Büyük Selçukluların ilk dönemlerinde fütüvvet kültürü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Selçuklular, Fütüvvet, Fityân, Bağdad.*

Abstract

An Attempt for the Establishing of the Futuwwa Organization in Great Seljuks Period in Baghdad

Futuwwa with corresponding to represents the world of young people who are characterized as *fetâ* or *fityân* with certain qualities such as valour, bravery, generosity and altruism and some ethical qualities. In time, it merged with sufism and acquired a mystical character. On that sense, it was an important place in the political, social, economic, religious and scholarly life of the Middle Ages Islamic world. As of the second half of the 11th century, it continued to exist under the patronage of the Great Seljuks, who was dominated over the large part of the Islamic world. During the Great Seljuks period, the culture of futuwwa experienced significant developments both intellectual-religious and social-economic as well as literary. As a matter of fact, Rais al-

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bingöl.
E-posta: keles8023@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2748-9972>
(Makale Gönderim Tarihi: 12.09.2018 - Makale Kabul Tarihi: 23.05.2019)

Fityân Hasan b. Said al-Menî'î and Abu al-Hasan al-Isfarâyiñi who members of the wealthy class with al-Qushayrî and Abdullah al-Ansarî, who wrote works on futuwwa, are examples of this. On the other hand, the baker Ibn Rasûlî and the cloth seller Abd al-Qadir al-Hashimî, in Baghdad, offer important information on how the futuwwa is organized at this time. This article will focus on the culture of futuwwa in the early periods of the Great Seljuks in the light of in the event of the year 473 (1081), in Baghdad.

Key Words: *Great Seljuks, Futuwwa, Fityân, Baghdad.*

Giriş

Gençlik, kahramanlık, cömertlik ve mürüvvet anlamlarını ifade eden *fütüvvet* kavramı, *genç, yiğit, cömert* anlamına gelen *fetâ* (فتى çoğ. فتيان Fityân) kelimesinden türemiştir¹. Aynı zamanda fütüvvet teşkilâtına mensup kimseler için de kullanılan *fetâ* veya *fityân* (çoğulu) ibareleri, İslâm öncesi Arap toplumundan başlamak üzere İslâmî dönemde de *yiğitlik, mertlik, cömertlik, fedakârlık vb.* hasletlerle bir takım ahlakî vasıfları temsil eden bireyleri nitelendirmek üzere yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur². Meselenin söz konusu bu tarihsel gelişim-değişim süreci araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmasına rağmen çalışmamızda fütüvvetin dinî bir hüviyet taşıyan kurumsallaşmış hali irdelenecektir.

VIII. yüzyıldan itibaren filizlenmeye başlayan tasavvuf hareketi içerisinde gelişen dinî-tasavvufî fütüvvet, kaynaklarda daha ziyade *Kur'an-ı Kerîm* ve dinî şahsiyetler referans alınarak temellendirilmektedir. *Kur'an*'da fütüvvet kelimesi doğrudan geçmese de mensuplarını ifade eden *fetâ-fitye* veya *fityân-feteyât* kelimeleri "*genç ve delikanlı*" manalarında anılmaktadır³. Ancak tasavvuf kaynakları bunları yorumlarken, işaret edilen gençlerin sahip oldukları yüksek erdemlere vurgu yaparak, fütüvveti kendi öğretilerine uyarlama gayretindedirler⁴. Nitekim fütüvvete dair ilk eseri telif eden Ebû Abdurrahman es-Sülemî'in⁵ de fütüvvete ilk icabet edenin Hz. Âdem olduğunu, ondan sonra peygamberler ile sâlih kimseler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e tevarüs ettiğini, ondan da Hz. Ebü Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'e emanet edildiğini ifade etmesi fütüvveti *Kur'an* ve din ile irtibatlandırma gayretinin bir neticesidir. Bu anlamda es-Sülemî, "*O Allah'a hamdolsun ki fütüvvet yolunu, yapılması gerekli, güzel şeylere götüren en açık yol kıldı*"⁶ mealindeki ifadesiyle fütüvvetin ilahî bir lütuf, *Kur'an* ve sünnet temelli bir hayat tarzı olduğuna özellikle işaret etmektedir.

¹ Çağatay 1952; s. 59; Teaschner 1953, s. 3; Gölpınarlı 2011, s. 17; Uludağ 1996, s. 259; Şeker 2011, s.19.

² Ocak 1996, s. 261.

³ Bkz. Yusuf 12/62; el-Kehf 18/10, 13; el-Enbiyâ, 21/60.

⁴ es-Sülemî 1977, s. 23-24; el-Kuşeyrî 1980, s. 272-273; Küçük 2000, s. 145-146; Gölpınarlı 2011, s. 18. Bu hususa dair ayrıca bkz. Akpınar 2005, s. 43-61; Yüksel 2017, s. 270-311.

⁵ es-Sülemî 1977, s. 22-23.

⁶ es-Sülemî 1977, s. 22.

Büyük Selçuklular Devrinde Bağdad'da Fütüvvet Teşkilâtının İhdasına Yönelik Bir Girişim

Bu şekilde dinî bir anlayış çerçevesinde temellendirilen fütüvvet fikri, ilk teşekkülünden başlamak üzere tasavvuf şemsiyesi altında Irak ve Horasan başta olmak üzere İslâm dünyasının farklı coğrafyalarında sûfiler ve melâmetî düşünürler tarafından sürdürülmüştür. Dolayısıyla aynı sosyal ve kültürel ortamda gelişme imkânı bulan bu fikri akımlar birbirleriyle çok yakın bir münasebet-etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu bağlamda Ebû Hafs el-Haddâd (öl.270/884), Ebû Osman el-Hîrî (öl.298/910), Ebû Turâb en-Nahşebî (öl. 245/859), Ebû Abdullah es-Siczî, Ebû Abdullah es-Bûşencî (öl. 345/959), Cüneyd-i Bağdadî (öl. 297/909), Hamdûn el-Kassâr (öl. 271/884), Ma'rûf-ı Kerhî (öl. 200/815-816), Hâris el-Muhâsibî (öl. 243/857) gibi sufi ve melâmetî şeyhlerinin aynı zamanda fütüvvet ehli veya fütüvveteye dair fikirleriyle tanınmaları bunun bir göstergesidir⁷.

XI. yüzyıldan itibaren sûfilikteki kurumsallaşmayla eş zamanlı olarak, sûfî ve melâmetî nitelikler taşıyan teşkilatlanma fütüvvetinde de kendisini göstermiştir⁸. Bu karşılıklı etkileşim durumunu fütüvvet ile ilgili âdâb, ahlak ve niteliklerde de görmek mümkündür. Nitekim fütüvvet ve melâmîliğe dair ayrı ayrı eserler kaleme alan es-Sülemî'nin⁹ söz konusu doktrinlerin ilke ve usulleri hakkında verdiği bilgiler birbirleriyle örtüşmektedir. Yine es-Sülemî'nin *Kitabü'l-Fütüvve*'sinde anlattığı fütüvvet ile ilgili nitelikler aynı zamanda bir sûfide bulunması gereken meziyetler olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra fütüvvet, İran coğrafyasında kâdim Fars kültüründe mevcut olduğu belirtilen benzer bir gelenekle kaynaşarak civânmerdî olarak da anılmıştır¹⁰. Bu bağlamda fütüvvet literatüründe fetâ aynı zamanda civânmerd adıyla zikredilmiştir¹¹. Bunların haricinde zaman zaman dinî-tasavvufî fütüvvetle ilişkilendirilmesine rağmen ekseriyetle genç ve bekâr erkeklerden teşekkül edip zevk ve sefaya düşkün *ayyâr*, *şâtır*, *rind* gibi gruplar da *fityan* tabiriyle anılmaya devam etmişlerdir¹².

“*Nefsini putunu kıran kişi*”¹³ olarak tarif edilen fetâların ve civânmerdlerin dünyasını temsil eden fütüvvet, “*kayıtsız şartsız Allah'a imân*”¹⁴ ve “*sünnete tabi olmak*”¹⁵ yani el-Ensarî'nin¹⁶ tanımıyla “*Allah'ın emirlerini muhafaza, Peygamberin sözlerini muhafaza ve mâsivayı terk*” anlamlarını içermektedir.

⁷ Buna dair bkz. Gölpınarlı 2011, s.18-20; Taeschner 1953, s.7; Şeker ve Çakır 2013, s. 201-211.

⁸ Taeschner 1972, s. 220-221; Ocak, s. 262.

⁹ es-Sülemî 1977, s. 25-94; es-Sülemî 2015, s. 105-126;

¹⁰ Gölpınarlı 2011, s. 18-20; Taeschner 1953, s. 5-6; Ocak 1996, 262; Şeker ve Çakır, s. 202.

¹¹ Çağatay 1952; 64, 65; Küçük 2000, s. 149.

¹² Taeschner 1953, s. 8-9; Abdülmevla 1990, s. 29-31; Özcan 1994, s. 296; Gül 2002, s. 75-76.

¹³ Kuşeyrî 1980, s. 274.

¹⁴ Küçük 2000, s. 145, 146, 148, 159.

¹⁵ Kuşeyrî 1980, s. 275.

¹⁶ Küçük 2000, s. 147.

Diğer bir tarifile “fütüvvet, insanın insan olma vasıflarını kâmilten taşıması ve insaflı da terk etmemesi”¹⁷, cennet ehlinin ahlâkı olan “güzel ahlâktır”¹⁸. Bunlara benzer yüzlerce farklı tanımlaması yapılan fütüvvetin temel ilkeleri ve fatâlar-da-civânmerdlerde bulunması gereken özellikler bir bütün olarak es-Sülemî¹⁹ tarafından 60 kûsur ahlâkî erdemle ele alınmıştır. Onun çerçevesini belirlediği haliyle güzel faziletlerin bütünü bir arada harmanlayan fütüvvet kültürü, aynı zamanda ideal bir birey portresi ve sosyal dayanışma ağı ortaya koymaktadır.

Ehl-i fütüvvet, bahsini ettiğimiz bu fikrî-ahlâkî ve sosyal/içtimaî karakterinin yanı sıra aynı zamanda ekonomik bir cemiyet hüviyeti de taşımaktaydı²⁰. Fütüvvet teşkilâtına mensup kimselerin farklı meslek isimleriyle anılmaları bunun bir göstergesidir. Çalışmamızın devamında da bahsini edeceğimiz üzere bu durum, *seyyidü'l-fityân*, *şeyhü'l-fityân* veya *reisü'l-fityân* diye bilinen fütüvvet şeyhlerinin şahsında da gözlemlenebilmektedir. Bu haliyle Ortaçağ İslâm dünyasında ilmî, içtimaî, kültürel ve iktisadî hususiyetlere sahip olduğunu müshahede ettiğimiz fütüvvet müessesesi üzerine yapılan araştırmalarda, ekseriyetle kelimenin kavramsal boyutundan başlayıp Abbâsiler zamanında dinî-tasavvufî şekle bürünmesi ve bunun önemli temsilcileri hakkında bilgi verildikten sonra Halife en-Nâsır-Lidinillâh dönemiyle devam edilmektedir. Çalışma konumuzu teşkil eden Büyük Selçuklu çağı söz konusu olduğunda ise bilvesile atıfta bulunduğumuz el-Kuşeyrî, el-Ensârî ve daha sonra İbn Arabî, çalışmalarında fütüvveti yer vermeleri dolayısıyla bahis konusu edilmektedir. Bu bâbdan çalışmamızda ele aldığımız örnek hadise bağlamında kaynaklarda tespit ettiğimiz

¹⁷ Küçük 2000, s. 148.

¹⁸ es-Sülemî 1977, s. 26, 74, 87; Kuşeyrî 1980, s. 274.

¹⁹ Bunlar “Doğruluk, vefa, cömertlik, güzel huy, göz tokluğu, dostlarla şakalaşma, arkadaşlarla iyi geçinme, kötü söz söylemekten kaçınma, iyilik yapmayı arzulama, güzel komşuluk yapma, güzel konuşma, ahde vefa, aile efradına ve hizmetçilere iyi davranma, çocukları güzel terbiye etme, Allah için dost ve Allah için düşman olma, malını mülkünü dostlara harcama ve bu iyiliği başa kakmamak, misafirlere hizmet etme, canıyla malıyla dostların işine koşma, kötülüğe iyilikle karşılık verme, mütevazı olma, kibirlenmeme, ana-babaya iyilik etme, akrabayı ziyâret etme, ihvânın kusurlarını örtme ve gizliden onlara öğüt verme, onlara dua etme, halk ile ülfet etme, fakirlere acıma, fakirlerle oturmaktan şeref duyma, zenginlere zenginliklerinden dolayı hürmetten kaçınma, Rabbiyle zengin olma ve zenginliğine şükretme, Müslümanlara merhamet ve iyilik etme, dili yalandan, gıybetten, kulağı haram işitmekten koruma, gözü haramlara yumma, amel-lerde ihlaslı olma, hallerde doğruluk, dışa dikkat edip içi gözetleme, yaratıklarda iyilik görme, iyilerle arkadaş olma, dünyadan yüz çevirme, Allah'a yönelme, böbürlenmemek, hiç kimseden çekinmeden hakkı söyleme, mecliste aşağı oturmaya razı olma, kendi hakkını istemekten vazgeçme ve başkalarının hakkını tam verme, yokluk sırasında yalnız Allah'a güvenme, aza tamah etme, günâhkârlara şefkat etme, kimseyi rahatsız etmeme, dışının içine uymasına özen gösterme, uzakta olsa bile dostu ziyâret etmekten çekinmeme, dostunun dostuyla dost, düşmanıyla düşman olma.” Bkz. es-Sülemî 1977, s. 93-94.

²⁰ Selvi 2016, s. 25.

bilgiler ışığında, kuruluşundan XI. yüzyılın sonuna kadar olan tarihî süreçte Büyük Selçuklu ülkesinde dinî-tasavvufî fütüvvet hareketini irdelemeye çalışacağız.

Büyük Selçuklular Devrinde Fütüvvet

XI. yüzyılın üçüncü çeyreğine gelindiğinde Selçuklular, Ceyhun Nehri ve Gazne sınırlarından Anadolu ve Mısır hudutlarına kadar olan coğrafyada yeni bir siyasî teşekkül meydana getirmişlerdi. Buna bağlı olarak söz konusu bölgelerde var olan içtimaî, iktisadî, kültürel ve ilmî mirası da devraldılar. Bu bağlamda ilmî birikimin bir unsuru olan ve yukarıda bahsini ettiğimiz fütüvvet de Selçukluların ev sahipliğinde varlığını sürdürmeye devam etti. Söz gelimi kaynaklarda fütüvvet hareketinin önemli temsilcilerinden olan Horasanlı sûfî Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bûşencî'nin (öl. 348/959) ölümüyle Nişâbur'da *fütüvvet yolunun kapandığı* belirtilse de²¹ Selçuklu hâkimiyetinde, buradaki *fütüvvet yolu ve ahlâkının* yaşamaya ve meyvelerini vermeye devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim Merverrüdü olup Nişâbur'a yerleşen Hasan b. Said el-Menî'î (öl. 463/1070-1071) bunun örneklerindedir. el-Menî'î, gençliğinde ticaretle uğraşmış ve fütüvvete intisap edip bir fetâ olmuştur. Zamanla Merverrüd'un esnaf ve tâcirlerini bünyesinde barındıran fütüvvetin reisi yani *reisü'l-fityân* oldu. Bir fetâ'dan beklenen cömertliğin ve hayırseverliğin timsali haline gelen el-Menî'î, vefat ettiği güne kadar fukarayı ve muhtaçları daima gözetmiş ve yaz-kış boyunca onlara yiyecek ve giyim yardımında bulunmuştu. Bu itibarla onun şahsında yukarıda sözünü ettiğimiz cihetleriyle fütüvvetin, Selçuklu toplumunda aktif bir faaliyet alanına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Merverrüd ve Nişâbur'da mescidler ve sûfiler ile fütüvvet ehli için ribâtlar inşa etmişti. Selçuklu devlet adamlarınca da takdir gören el-Menî'î, Nizamülmülk tarafından Nişâbur'a *şeyhü'l-İslâm* ve *reis* olarak tayin edildiği gibi fütüvvet reisliğini de devam ettirmiştir²².

Hasan b. Said el-Menî'î gibi Ebû Ahmed et-Tûsî de Selçuklu çağının hoş sohbet sûfî şeyhlerinden ve fütüvvet teşkilâtının neferlerindedi. Bir fetâ olduğu kaydedilen Ebû Ahmed et-Tûsî fütüvvetin gereklerinden olan "*kulun daima başkasının emrinde/hizmetinde çalışması*"²³ ilkesi uyarınca bir hayat yaşamış ve bu anlayışla fakirlere hizmet ettiği için de *hâdimü'l-fukarâ* namıyla anılmıştır²⁴. Nişâbur fityânının önemli simalarından bir diğeri de Ebü'l-Hasan el-İsferâyînî (öl. 487/1094-1095) idi. Babasının, Nişâbur reislerinden oluşu nedeniyle *er-Reis*, iyi bir şair oluşu hasebiyle de *el-Edîb* nisbelerini taşıyan el-İsferâyînî de

²¹ Bkz. İbn Asakîr, XIL, s. 213; es-Safedî, XX, s. 86.

²² ez-Zehebî, XXXI, s. 117-118; Özaydın 2013, s. 114.

²³ Kuşeyrî 1980, s. 273.

²⁴ ez-Zehebî, XXXIII, s. 149;

fütüvvet yolunu takip etmiş ve fityândan kabul edilmişti. Nizamülmülk ile diyalogu bulunan el-İsferâyîni'nin ona dair bir şiirinin olduğu da bilinmektedir²⁵. Bunların haricinde Selçuklular devrinde Ömer b. Abdülkerim b. Sa'daveyh (öl. 503/1109-1110) misalinde olduğu üzere fütüvvete mensup olup *Ebü'l-Fityân*²⁶ namıyla anılanlar olduğu gibi Cehime (Cehme جهمة) bint Müferrec gibi *Ümmü'l-Fityân* diye anılan kadın sûfilere de rastlamak mümkündür²⁷. Ayrıca Ziyârî hanedanına mensup Emîr Unsurü'l-Meâli Keykâvüs b. İskender'in (ö. 475/1082'den sonra) *Kabûsnâme*'sinde²⁸ işaret ettiği üzere bu zamanda Kuhistan'da ve Merv'de fütüvvet ile bağlantılı olduğu anlaşılan ayyârların ve civânmerdlerin sosyal hayatta geniş ve faal bir faaliyet alanına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Selçuklular devri edebiyatının oluşması cihetinden de fütüvvet kültürü açısından önemli ve verimli bir zaman dilimidir. Selçukluların himayesinde fütüvvet ehli ve fütüvvetle bağı bulunan kimi sûfiler tarafından fütüvvetin usul ve kaidelerini belirleyen eserler kaleme alınmıştır. Nitekim yukarıda vurguladığımız üzere fütüvvete dair ilk eser olma özelliği taşıyan es-Sülemî'nin *Kitabü'l-Fütüvve*'sinden sonraki çalışma büyük âlim ve mutasavvıf Abdülkerim el-Kuşeyrî'ye (öl. 465/1072) aittir. Selçukluların ilmî ve dinî hayatında önemli bir yere sahip olan el-Kuşeyrî, *er-Risâle* isimli kitabında fütüvvete bir bâb ayırmış ve bu başlık altında kendisinin konuyla alakalı bilgisinin yanı sıra fütüvvetin mâna, kaide ve edepi hakkındaki bahislere yer vermiştir²⁹. Fütüvvet üzerine telif edilen üçüncü çalışma da el-Kuşeyrî'nin çağdaşı olan Heratlı Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî'nin (öl. 481/1089) *Kitabü'l-Fütüvvet*'idir. Muhteva ve malumat bakımından el-Kuşeyrî'nin bâbından daha zengin bilgiler ihtiva eden Abdullah el-Ensârî'nin bu risâlesi, fütüvvet hakkında nadir çalışmalardan biri kabul edilmektedir. Bu eser, gerek müellifin kendi dönemi gerekse de öncesine ait âlim ve sûfilerin fütüvvet ile alakalı görüşlerini nakletmesi açısından dikkat çekicidir³⁰. Yine İmâm el-Gazâlî de (öl. 505/1111) çalışmalarında fetâ ve fütüvvete yer vermiş; bu anlamda "*fetâ'nın doğruluk, dürüstlük, cömertlik gibi ve fakâr hayâ hasletlerine sahip bir kimse*" olduğunu ifade etmiştir³¹.

Mevzu bahis ettiğimiz bu bilgiler ışığında Büyük Selçuklular çağında fütüvvet kültürünün, hem sosyal ve düşünsel anlamda devam ettiği hem de bir sosyal yardımlaşma müessesesi mahiyetiyle toplumsal refaha katkı sağladığı

²⁵ ez-Zehebî, XXXIII, s. 224.

²⁶ İbnü'l-Cevzî, XVII, s. 118; Sıbt İbnü'l-Cevzî, XX, s. 40; ez-Zehebî, XXXV, s. 82.

²⁷ ez-Zehebî, XXXIII, s. XII, s. 364.

²⁸ Keykâvus b. İskender 1320, s. 295-297; 2006, s.238-239. Ayrıca bkz. Gölpinarlı 2011, s. 64-65.

²⁹ Bkz. Kuşeyrî 1980, s. 273-278.

³⁰ Bkz. Küçük 2000, s. 145-161.

³¹ Bkz. Bekir Köle 2015, s. 343.

açıktır. Ayrıca aşağıda sunulan örnek, hadise bağlamında fütüvvetin nasıl teşkilatlandırıldığına dair çok olmasa da bir takım önemli detaylara ulaşmaktayız.

İbn Resûlî ve Abdülkadir el-Hâşimî Olayında Fütüvvete Dair Gözlemler

İslâm dünyasının medeniyet ve kültür merkezi olan Bağdad, Irak fütüvvet ekolünün de merkezi konumundaydı. Arslan el-Besâsîrî (öl. 451/1060) isyanıyla büyük bir siyasî ve sosyal kriz atlatan şehir, Selçuklu hâkimiyetiyle kavuştuğu istikrar ortamında kültürel hayatına kaldığı yerden devam etmiştir. Bu bağlamda Cüneyd-i Bağdadî gibi fetâların memleketi olan Bağdad'da, söz konusu zamanda fütüvvet hareketinin de varlığını sürdürdüğüne tanıklık etmekteyiz.

İbnü'l-Cevzî ve torunu Sıbt İbnü'l-Cevzî, 473 (1081) yılı olayları içerisinde kentteki fütüvvet hareketiyle alakalı çok önemli bir hadiseye yer vermektedirler. Aktardığı ayrıntıların fazla olması hasebiyle, bu konuda Sıbt'ın dedesinden farklı kaynaklara dayanarak olayı anlattığı aşikârdır. Buna göre bu yılın Zilhicce (Mayıs-Haziran 1081) ayında hilafet başkentinde, esnaf sınıfından (firıncı) İbn Resûlî el-Habbâz ile (kumaşçı) Abdülkadir el-Hâşimî el-Bezzâz fütüvvete intisap ettikleri gerekçesiyle tutuklanırlar. Büyük Selçuklular devrinde bu tevkif vakasının ayrıntıları günümüze ulaşmamıştır. Ancak bir başka eser, olayı haber verdiği gibi, fütüvvetin teşkilatlanmasına dair de çok çarpıcı bilgiler sunmaktadır. Her iki müellifimizin de ifade ettiği üzere İbn Resûlî, fütüvvet ve onun faziletleri hakkında bir kitap telif etmişti. Kitapta fütüvvetin anlamı, teşkilâtın kurallarından ve kaidelerinden bahsetmekteydi. Bu eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı hususunda herhangi bir bilgiye tesadüf edemedik. Ancak Sıbt İbnü'l-Cevzî³², ondan kısa bir alıntıya yer vermektedir. Burada İbn Resûlî, es-Sülemî'de olduğu gibi Allâh'a hamd-u sena ve Hz. Peygamber'e salât ve selâmda bulunduktan sonra Kur'an ve İslâm eksenli olarak fütüvvetin ne olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Allâh'ın fütüvvet'i yücelttiğine ve bu haliyle nübüvvet ve imâmetin mirası kıldığına işaret eden İbn Resûlî, Hz. Âdem'den beri onun, peygamberlere intikal ettirildiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda fütüvvet için "*o, ariflerin bulduğu bir süstür*" diyen İbn Resûlî, onun ancak mânasını bilende ortaya çıktığını da özellikle vurgulamaktadır. Bu kitap, aşağıda göreceğimiz üzere Bağdad yönetiminin olaya müdahalesi neticesinde evinde ele geçirilen evraklarla birlikte imha edilmiş olmalıdır.

Eserinde yazdığı kaideler ekseninde fütüvveti bizzat ihdas etmeye çalıştığı anlaşılan İbn Resûlî, kendisini *reisü'l-fityân* ve *kâtibü'l-fityân* addedip Abdülkadir el-Hâşimî'yi de *el-Mukaddem* ünvanıyla teşkilâta dâhil olanlardan sorumlu lider yaptı. Böylece fütüvvete intisap edenler öğrenci, el-Hâşimî de onların hocası oldu. Bu da fütüvvet *reisi* ve *kâtibinin* altında *el-Mukaddem* pa-

³² Sıbt İbnü'l-Cevzî, XVIII, s. 352.

yesine haiz bir görevlinin bulunduğunu ve onun da teşkilâta dâhil olanlardan ve onların yetiştirilmesinden sorumlu olduğunu göstermektedir. *el-Mukaddem*'den belli bir süre eğitim gören öğrenciler, İbn Resûlî ve el-Hâşimî tarafından kendilerine verilen menşurlarla belirli bölgelerde, davet ve propaganda yapmaları için görevlendirilmekteydiler. Bu şekilde İslâm dünyasının hemen her yerine Fatimî dâileri gibi davetçiler yollayan İbn Resûlî, Bağdad'daki davet ve toplantılarını artırmanın yanı sıra kendisi de çeşitli şehirlere ve şahıslara mektuplar göndererek tebliğe çalıştı. Bu bağlamda Medine'de bulunan Fatimî Dâisi Hâlisetü'l-Mülk Reyhân el-İskenderani'ye de Halife el-Müstansır (öl 487/1094) adına bir mektup kaleme aldı. Yaptığı yazışmalar ve insanlara kendi fikirlerini kabul ettirmek hususundaki mahareti sayesinde ünü yayıldı. Taraftarları artan İbn Resûlî, kapalı bulunan Berâsâ Camii'ni açtırarak burasını kendileri için toplanma merkezi yaptı³³.

İbn Resûlî'nin toplantı ve vaazları için Berâsâ Camii'ni seçmesi önemli bir ayrıntıdır. Zira Berâsâ Camii, Hz. Ali'nin Hâricîlerle mücadele için Nehrevân'a giderken abdest alıp namaz kıldığı yerde inşa edildiği için Şiîler arasında kutsal kabul edilmekteydi³⁴. Bu yüzden Abbâsî tarihi boyunca Şiîlerin toplanma yeri olan bu cami, Bağdad'da cuma namazlarının kılındığı sayılı camilerden olmasına rağmen vuku bulan bir takım hadiseler nedeniyle pek çok kez kapatılmıştı³⁵. Son olarak Şiî Fatimîlerden aldığı destekle Bağdad'ı işgal eden Arslan el-Besâsîrî galesinin bertaraf edilmesi sonrasında Halife el-Kâim-Biemrillâh tarafından 451 (1059) yılında kapısına kilit vurulmuştu³⁶. 473 (1081) yılına gelindiğinde ise kaynakların ifadesiyle kapısı kapalı ve terk edilmiş bulunduğu için harap olan camiyi yeniden açtıran İbn Resûlî, burasını onarıp temizlettiği gibi sorumlu bir görevli de tayin etti. Ancak onun Şiîlerin bir araya geldiği mekân olan Berâsâ Camii'ni faal hale getirerek fütüvvet mensupları için bir toplantı yeri haline getirmesi, Şiîlere karşı muhalefetin başını çeken Hanbelîlerin tepkisine neden olmuştu. İbn Resûlî'nin yaptıklarına tepki gösterip kınayan Hanbelîler, onlarla herhangi bir çatışmaya girmeden vaziyeti Dîvân'a bildirdiler. Sibt İbnü'l-Cevzî'nin³⁷ ifadesiyle “*onun yaptıklarını abarttılar*” ve İbn Resûlî ve Abdülkadir el-Hâşimî'nin Mısır Fatimî halifesi adına davette bulunduğunu, fütüvveti de bu gizli işlerini örtmek için bir araç olarak kullandıklarını ileri sürdüler. Bunun üzerine Halife el-Muktedî-Biemrillah, Veziri Amîdüddev-

³³ İbnü'l-Cevzî, XVI, s. 211-212; Sibt İbnü'l-Cevzî, XIX, s. 351-352.

³⁴ Özeydin 1992, s. 471.

³⁵ Buna dair kimi hadiseler için bkz. İbnü'l-Cevzî, XIII, s. 247-248; XIV, s. 365; XV, s. 331; İbnü'l-Esir, IX, s. 304; ez-Zehabî, XXVIII, s. 163.

³⁶ İbnü'l-Cevzî, XIV, s. 365. Ayrıca Yakut el-Hamevî (I, s. 362) caminin bu durumunun kendi zamanına kadar devam ettiğini yazmaktadır.

³⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, XVI, s. 352.

Büyük Selçuklular Devrinde Bağdad'da Fütüvvet Teşkilâtının İhdasına Yönelik Bir Girişim

le İbn Cehîr'i durumu teftiş için görevlendirdi. Gerekli incelemeleri yapan Amîdüddeve, İbn Resûlî ve Abdülkadir el-Hâşimî'yi tutukladı. İbn Resûlî'nin evinde yapılan aramalarda, Fatimî Dâîsi Reyhân el-İskenderani'ye gönderilen mektup başta olmak üzere ona ait çok sayıda mektup ve yukarıda sözünü ettiğimiz *fütüvvetnâmesi* ele geçirildi. Bu delillerin ardından Amîdüddeve, gözetiminde tutulan İbn Resûlî ve Abdülkadir el-Hâşimî'nin haricinde onlara intisap eden iki kişiyi daha ayrı ayrı sorguladıktan sonra suçlarının sabit olduğuna hükmetti. Vezirin bu tahkikatın neticesini başkentten Selçuklu şahne ve valisine bildirmesinin ardından cemaatlerine dâhil oldukları belirtilen kimselere yönelik harekete geçildi. Bu arada fakîhlerden de onların kökünü kazımak ve dalâlete dönmelerine mani olmak için fetvalar alındı. Birlikte hareket eden şahne ve vali, onlardan bir grubu tutuklayıp evlerini yağmaladılar, bu sırada fırsatını bulanlar ise kaçtılar. Ayrıca fütüvvete katılmış olan çok sayıda kimsenin de malları müsadere edildi. Bunların arasında Bağdad'ın ileri gelenlerinden, esnaf ve tüccar zümresinden 100'den fazla kimse bulunmaktaydı³⁸.

Selçuklular devrinde, daha öncesinde vermiş olduğumuz malumatta da görüleceği veçhile Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının fütüvvet ehline yönelik düşmanca bir tutumları söz konusu değildir. Hatta Selçuklu vezirlerinin bunlarla yakın bir münasebet içerisinde buldukları ve kimilerini devlet kademelerinde görevlendirdikleri bilinir. Bu bakımdan İbn Resûlî ve Abdülkadir el-Hâşimî meselesinde halife ve Bağdad'daki Selçuklu görevlilerinin müdahalesi, tahkike muhtaç bir konudur. Öncelikle Bağdad'da çoğunlukta bulunan Hanbelîlerin bu grubu Şîilikle itham etmeleri başlı başına bir sorundur³⁹. İbn Resûlî'nin mektuplarında ve *fütüvvetnâmesinde* Şîî düşüncesine yer verip vermediğini bilemiyoruz, ancak Şîî toplumunda kutsal bir yere sahip bulunan harap haldeki Berâsâ Camii'ni tercih etmesi bu açıdan sembolik bir değere sahip olup halife ve Selçuklu yönetiminin onlara karşı tutumlarını etkilemiş olmalıdır. İkinci olarak da evrakları arasında Fatimî dâîsine gönderdiği mektubun ele geçirilmesi onların müteşeyyi bir fütüvvet taifesi olarak algılanmaları için görünürde kanıt kabul edilebilir. Zira fütüvvet kavramı Sünnî tasavvuf çevresinde gelişmiş olsa da Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin fütüvvet ehli arasında bir fazilet ve vecibe olarak kabul görmesi, zamanla Şîî temayüllü bir fütüvvet anlayışını

³⁸ İbnü'l-Cevzî, XVI, s. 211-212; Sıbt İbnü'l-Cevzî, XIX, s. 351-353. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, XII, s. 250; Bu olay için ayrıca bkz. Arıkan 2010, s. 62-63.

³⁹ Hanbelîler, Bağdad ve çevresinde sayısal olarak kalabalık oldukları gibi şehrin sosyal ve dinî hayatında da her zaman baskın olmuşlardır. Söz gelimi 469 (1077) yılında Hanbelîler ile Şâfiîler arasında vuku bulan anlaşmazlıkta, Nizamülmülk'ten yardım isteyen Ebû İshâk eş-Şîrâzî'ye cevabında Selçuklu veziri, bölgede Hanbelîlerin nüfuz sahibi olduğu gerekçesiyle eş-Şîrâzî'nin onlarla herhangi bir anlaşmazlığa düşmemesini telkin etmişti. Bkz. Piyadeoğlu 2013, s. 90-92.

doğurmuştur. Nitekim sonraki yüzyıllarda fütüvvet, büsbütün Şîî bir karaktere bürünecektir⁴⁰. Bu bağlamda Berâsâ Camii –ki halifenin onayı alınmaksızın açılmıştı- ve Fatimî halifesine mektup gönderilmesinden hareketle bunun Şîî karakterli bir hareket olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Şîî destekli bir askerî darbe bunalımını henüz atlatmış bulunan halifelik yönetimiyle Şîî Fatimîlere karşı askerî ve siyasî faaliyetlerin yanı sıra ilmî propaganda da başlatmış olan Selçuklu idaresinin İbn Resûlî ve Abdülkadir el-Hâşimî oluşumunu göz ardı edeceklerini düşünmek yanlış olacaktır. Bu nedenle yukarıda ifade ettiğimiz üzere Bağdad şahne ve valisi tarafından liderleriyle beraber teşkilâta mensup çok sayıda insan tevkif edilip hapsedildi, kimilerinin de mal varlıklarına el konuldu.

Kendilerine ağır bir darbe vurularak dağılmaları sağlanan Reisü'l-Fityân İbn Resûlî ve Mükaddemü'l-Fityân Abdülkadir el-Hâşimî ile taraftarlarının tutukluluk halleri Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin⁴¹ bildirdiğine göre yalnızca bir yıl sürdü. 474 (1082) yılında tamamı serbest bırakıldı. Şîî Fatimî propagandası yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan bu şahısların, neden salı verildikleriyle alakalı bir bilgiye sahip değiliz. Fakat bu hususta, artık tehlike arz etmeyecek bir hale getirilmiş olmaları, hatırı sayılır kimselerin şefaatte bulunması, Şîî telkinlerden vaz geçmeleri veya yüklü miktarda kefalet vermeleri gibi gerekçeler düşünülebilir.

Sonuç

Kendilerini Allâh'a ibadet ve topluma hizmet etmeye adanmış fetâların oluşturduğu fütüvvet teşkilâtı, Ortaçağ İslâm dünyasının siyasî, sosyal, ekonomik, dinî ve ilmî hayatında önemli bir yere sahiptir. Zira gelişim süreci itibarıyla araştırmacılar tarafından ihmal edilen Büyük Selçuklular çağının da, fütüvvet nokta-i nazarında bahis konusu ettiğimiz şahıslar ve örnek aldığımız hadise bağlamında kayıp bir halka olmadığını hem fikrî-dinî ve içtimaî-iktisadî cihetleriyle hem de edebî-yazınsal boyutuyla varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz.

Değişim-gelişim süreci itibarıyla Türkiye Selçukluları devrinde Ahîlikle meslekî bir cemiyete dönüşmesinin öncesini temsil eden bu dönemde fütüvvetin, esnaf ve tüccar zümresiyle ilişkili olduğu aşîkârdır. Tam anlamıyla meslekî bir örgüt mahiyeti taşımasa da reis, eşrâf, âyan vb. toplumun ileri gelen gruplarını içinde barındırması yönünden bu cihete de haiz kabul edilebilir. Hasan b. Said el-Menî'î misalinde olduğu gibi teşkilâta mensup bu varlıklı zümrenin, tevazu, cömertlik ve başkalarına hizmeti prensip edinen fütüvvetle birleşmesi, aynı zamanda toplumun ihtiyaç duyduğu bir sosyal yardımlaşma hareketini ve ağını meydana getirdiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra fütüvvet erbabının ribât

⁴⁰ Bkz. Gölpınarlı 2011, s. 53-56; Uludağ 1996, s. 260.

⁴¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, XVI, s. 358.

Büyük Selçuklular Devrinde Bağdad'da Fütüvvet Teşkilâtının İhdasına Yönelik Bir Girişim

vb. inşa etmek suretiyle Selçuklu ülkesinin imar ve bayındır olması konusunda faaliyet yürüttüklerine de tanıklık etmekteyiz.

Seyyidü'l-fityân, *reisü'l-fityân*, *kâtibü'l-fityan* gibi unvan ve fütüvvet libası/şalvarı ile kâsesi gibi bu kuruma has bir takım özel uygulamalara dair malumat bulunsa da, teşkilât yapısı hakkında mevzu bahis zaman dilimi itibariyle çok aydınlatıcı bilgilere sahip değiliz. Bu açıdan ele aldığımız hadise, bize bu konuda az da olsa bazı ipuçları sunmaktadır. Buna göre teşkilatın en üstündeki *reisü'l-fityân* veya *kâtibü'l-fityan*ın altında, harekete dâhil olacaklar ve onların talim-terbiyelerinden sorumlu *el-Mukaddem* bulunmaktaydı. *el-Mukaddem*'in tedrisinden geçen öğrenciler de kendilerine verilen menşur yani yetki belgesiyle belirli bölgelerde tebliğ yapmakla görevlendirilmekteydiler. Bu açıdan Bağdad'daki hadise tam anlamıyla bir teşkilâtlanma-örgütlenme örneği niteliğindedir.

İlaveten fütüvvet literatürü bakımından göz ardı edilemeyecek bir zaman dilimi olan Büyük Selçuklu döneminde, bilinenlerin dışında bu çalışma vesilesiyle, İbn Resûlî tarafından da bir *fütüvvetnâmenin* telif edildiğinden haberdar olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akpınar 2005 Ali Akpınar, “Fütüvvet Ruhunun Dinî Temelleri”, *I. Ahi Evren-i Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, I, Kırşehir, s. 43-61.
- Arıkan 2010 Adem Arıkan, *Büyük Selçuklular Döneminde Şîa*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çağatay 1952 Neşet Çağatay, “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, Ankara, s. 59-84.
- el-Kuşeyrî 1980 Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Risâle-i Kuşeyrî*, çev. Ali Arslan, İstanbul.
- es-Safedî 2000 es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, XX, thk. Ahmed el-Arnavutî-Türki Mustafa, Beyrut.
- es-Sülemî 2015 Ebû Abdurrahman es-Sülemî, “Risâletü Melâmetiyye”, thk. Ebû'l-Ala' Afifi, *el-Melâmetiyye ve es-Sufiyye ve Ehl-i Fütüvve*, Beyrut, s. 105-126.
- es-Sülemî 1977 Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, Ankara.
- ez-Zehebî 1993 ez-Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, XXXI, XXXIII, XXXV, XIL, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut.
- Gölpınarlı 2011 Abdülbaki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul.
- Gül 2002 Muammer Gül, “Ortaçağ İslâm Tarihinde Sosyal Sınıfların Tarihine Bir Bakış: Ahdas Hareketi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, Balıkesir, s. 71-89.
- İbn Asakîr 1998 İbn Asakîr, *Târîhu medîneti Dimaşk*, XIL, thk. Muhibbuddin Ebû Said Ömer b. Garame el-Amravî, Beyrut.
- İbn Kesîr 1992 İbn Kesîr, *İslâm Tarihi, el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, çev. Mehmet Keskin, İstanbul.
- İbnü'l-Cevzî 1992 İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-umem*, XIII-XVII, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut.
- İbnü'l-Esîr 1989 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh tercümesi*, IX çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul.
- Köle 2015 Bekir Köle, “Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, Erzurum, s. 330-361.
- Küçük 2000 Sezai Küçük, “Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufi Fütüvvet Risalesi: Kitabü'l-Fütüvvet”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Sakarya, s. 137-166.

Büyük Selçuklular Devrinde Bağdad'da Fütüvvet Teşkilâtının İhdasına Yönelik Bir Girişim

- Ocak 1996 Ahmet Ocak, “Fütüvvet, (Tarih)”, *DİA*, XIII, İstanbul, s. 261-263.
- Özaydın 1992 Abdülkerim Özaydın, “Berâsâ”, *DİA*, V, İstanbul, s. 471.
- Özaydın 2013 Abdülkerim Özaydın, “Selçuklularda Reislik Müessesesi”, *Prof Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, ed. E. Uyumaz-M. Kesik-A. Usta-C. Piyadeoğlu, İstanbul, s. 112-130.
- Piyadeoğlu 2013 Cihan Piyadeoğlu, “Bağdad'ın Eğitim ve Sosyal Hayatında Bir Müderris: Ebû İshâk eş-Şîrâzî”, *Prof Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, ed. E. Uyumaz-M. Kesik-A. Usta-C. Piyadeoğlu, İstanbul, s. 84-95.
- Selvi 2016 Dilaver Selvi, “Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilâtlarının Ahlâkî İlkelilerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, II/1, s. 1-37.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî 2013 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, XVIII-XX, thk. Muhammed Enes el-Hasan-Kâmil Muhammed el-Herrat, Dimaşk.
- Şeker 2011 Mehmet Şeker, *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahîlik ve Fütüvvet-nâmelerin Yeri*, İstanbul.
- Şeker ve Çakır 2014 Cengiz Şeker - Baki Çakır, “Fütüvvet Teşkilâtı, Melâmetiye Hareketi, Ahilik ve İktisadî Hayat”, *Hece Dergisi, İslâm Medeniyeti Özel Sayısı*, XVI/198-200, s. 201-213.
- Taeschner 1972 Franz Taeschner, “İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, çev. Semahat Yüksel, *Belle-ten*, XXXVI/172, Ankara, s. 203-234.
- Taeschner 1953 Franz Taeschner, “İslâm Ortaçağ'ında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)”, çev. Fikret Işıltan, *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, İstanbul, s. 3-32.
- Uludağ 1996 Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, İstanbul, s. 259-261.
- Keykâvus b. İskender 1321 Unsurü'l-Meâli Keykâvus b. İskender, *Kâbüsnâme*, nşr. Said Nefisî, Tahran 1320; Türkçe çev. Mercimek Ahmed, haz. Orhan Ş. Gökyay, İstanbul.
- Yakut el-Hamevî 2007 Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, I, Beyrut.
- Yüksel 2017 Muhammed Bahaeddin Yüksel, “Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet ve Ahiliğin Kur'anî Referansları”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, I/2, s. 270-311.

SUMMARY

The concept of futuwwa derive from *fetā* (plural *fityān*), meaning young, brave and generous, has become a widespread use to describe individuals who represent a number of moral qualities with bravery, manliness, generosity, sacrifice and so on in the Islamic period. However, this study will examine the institutionalized status of futuwwa with have a religious identity.

The idea of futuwwa, based on a Qur'an and sunnah understanding, starting from the first formation, was continued by sufis and malāmatī's scholars in the context of sufism in different geographies of the Islāmīc world especially Iraq and Khorasan. Therefore, these intellectual movements that have the opportunity to develop in the same social and cultural environment have been in close interaction with each other. Thus simultaneously with the institutionalization of sufism, the organization which has sufi and malāmatī qualities, also has been realized in the futuwwa from the 11th century. It is also possible to see this state of mutual interaction in terms of morals and virtue related to futuwwa. In this respect, the information about the principles and procedures of this two doctrines given by al-Sulemi, correspond with each other.

The basic principles of the futuwwa which represents the world of the *fetās* and *ciwanmards* and the features that must be found in the *fetās* and *ciwanmard* s have been addressed by al-Sulemi as a whole. In the context of his definition, culture of futuwwa reveals an ideal individual portrait and social solidarity network at the same time.

Great Seljuks that dominated on the large part of the Islamic world, since the second half of the 11th century, took over the social, economic, cultural and scholarly heritage in the aforementioned regions. In this aspect, in their host, the futuwwa also continued to maintain its presence. As a matter of fact, in the Seljuk domination, Nishabur futuwwa's school to continue the its activities is indicative of this. One of the most important representative of Nishabur school in this period was Hasan b. Said al-Manī'ī. Al-Manī'ī, who also dealt with trade, first performed his activities in Mervrud and then in Nishabur as *reis al-fityān*. As a *fetā*, al-Manī'ī, who became a model of generosity and philanthropy, he always looked after the poor and the needy until the day he passed away and had helped them with food and clothing during the summer and winter. Subsequently, appointed by Nizamulmulk as *al-Shaykh al-Islām* and *reis*.

Abu Ahmad al-Tusi also was one of the conversationalist Sufi shaykhs and members of the futuwwa organization of the Seljuk period. He has been known as *hādīm al-fukarā* (servant of the poor) because of he has served the poor. Another important member of the Nishabur's *fityān* was Abu al-Hasan al-Isfarāyīnī. Al-Isfarāyīnī, who had dialogue with Nizamulmulk, he penned a poem for him. Apart from these, it is also possible to encounter female Sufis such as the Jahima (جهيمة) bint Mufarrac.

The Great Seljuk period is an important and productive timeframe in terms of culture of futuwwa also in the sense of writing and literature. In this period, the works determining the methods and bases of futuwwe were written by futuwwa people and some sufis who related to futuwwa. Abd al-Karim al-Qushayrī's chapter of futuwwa in

Büyük Selçuklular Devrinde Bağdad'da Fütüvvet Teşkilâtının İhdasına Yönelik Bir Girişim

his *al-Risala*, and Abdullah al-Ansarî's *Kitab al-Futuwwa* are examples of this. It is also known to be Imam al-Ghazalî's opinions about futuwwa.

In this period, Ibn al-Jawzî and his grandson Sıbt Ibn al-Jawzî, have reported a very important event, which related to futuwwa. According to this, in Dhû al-Hijjah 473 (May-June 1081), in Baghdad, from the trades class, baker Ibn Rasûlî al-Habbaz and clother Abdulkadir al-Hashimî al-Bazzaz are arrested on the grounds that they are members of futuwwa. The details of this arrest case provide us with striking information about the futuwwa and its organization in the Great Seljuk period. Both of our authors note that Ibn Rasûlî wrote a book about futuwwa and its virtues. In the book, he mention meaning of futuwwa and its rules and bases of organization. For futuwwa, Ibn Rasûlî said "*it's an ornament that wises find*", especially he emphasizes that whoever know its means, which has it.

On the axes of his writings, Ibn Rasûlî who apparently tried to establish the futuwwa, assumed himself *reis al-fityân* and *katib al-fityân* and apointed Abdulkadir al-Hashimî also the leader responsible for those involved in the organization with the title of *al-Mukaddem*. Thus, it is understood that in the organization of the futuwwa which he tried to establish, there was a task with the *al-Mukaddem*'s rank under the *reis* and *katib*. His task was bringing man to the organization and their training. Students, who have been studying for a certain period of time from *al-Mukaddem*, are tasked with invitation and propaganda with the manshur given to them. However, Ibn Rasûlî and Abdulkadir al-Hashimî were accused and arrested for their gathering at Berâsâ Mosque and correspondence with the Fatimid dâi.

The information we are talking about is in the light it is obvious that the culture of futuwwa continues both in social and intellectual meaning as well as contributed to social welfare in the form of a social assistance institution. There are also reached some important details about how to organize the futuwwa in the context of the example presented.